

AZ ANGOL JOGI KULTÚRA SAJÁTOSÁGAI
HORVÁTH BARNA MŰVEIBEN
A precedensek szerepe és jelentősége

Pődör Lea
PhD hallgató

Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar

Bevezető gondolatok

Horváth Barna gazdag életművének „tematikus sokszínűsége”¹ igazán rendkívüli tudományos teljesítmény: művei a jogfilozófia, a szociológia, az etika és a politika területére terjednek ki.² (Ez talán nem véletlenül van így, hiszen önéletrajzában úgy fogalmazott: a jogelmélet bonyolult tanulást igényel, ezért az embernek otthonosnak kell lennie a filozófiában, szociológiában, pszichológiában és politikatudományban.³ Ő maga tehát, hű maradván ezen megállapításhoz, megannyi tudományterületet térképezett fel.) Az életmű egyik legfontosabb pillérét teszi ki az angol jogi gondolkodás történetét vizsgáló főműve, az 1943-ban megjelent *Angol jogelmélet*, mely azonban nem az egyetlen írása ezen a területen. Tanácsos ezért e tárgyú írásait úgy tekinteni, mint amelyek a hagyaték ma is igen meghatározó és nagy hatást gyakorló részegységét képezik.

„Az (...) életmű oly gazdag, hogy mindenki azt találja meg benne, amit keres.” – e gondolat H. Szilágyi Istvántól származik.⁴ S valóban, elég csak rátekintetnünk a Horváthmunkássággal foglalkozó és azt elemző szakirodalomra, a paletta igencsak széles. Jelen tanulmány ezt a hagyományt folytatva arra vállalkozik, hogy a szellemi hagyaték segítségével felépítse az angol jogi kultúra sajátosságait megtestesítő jelenségeket: kezdve a kultúra és jogi kultúra fogalmával, az angol jogi gondolkodást leginkább jellemző felépítményekkel, kitüntetett figyelmet szentelve a precedens-rendszernek, ami talán a legérzékletesebben megkülönbözteti az angol jurista szellemi beállítottságát a kontinentális jogásztól.

¹ H. SZILÁGYI István: *Circus Iuris – Dráma és jogfilozófia Horváth Barna életművében*. In: Loss Sándor – Szabadfalvi József – Szabó Miklós – H. Szilágyi István – Zódi Zsolt: *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995. 211-266. o., 221. o.

² Vö. NAGY J. Endre: *Bevezetés Horváth Barna: Demokrácia és jog című tanulmányához*. *Medvetánc*, 1985/2-3. sz. 295-306. o., 296. o.

³ Vö. HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány (Önéletrajz 1944-45-ből)*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, 1993. 85. o.

⁴ Vö. H. SZILÁGYI István: i. m. 236. o.

I. Az angol jogelmélet hatása a magyar jogbölcseletre és Horváth életművére

A XVIII. században a magyar jogfilozófia fejlődési folyamatában mintaadónak számított az angol modell. Mércéként tekintettek rá, mert nem kívánták folytatni azt a szerepet, amit az abszolutista politika szánt számára, vagyis azt a kényszer-feladatot, ami egy oktrojált természetjogi hagyomány követését jelentette. Az önállósodási folyamat ennek megfelelően konfliktusokkal terhelt volt, s mind inkább kívánatosnak tűnt az angol hagyomány követése, melyben az uralkodó eszme a liberalizmus volt, a jogelméletet pedig a pozitívizmus tanai uralták.⁵ Ezt a szomorú állapotot kitűnően tükrözi az alábbi gondolat: „1848 óta a (...) fejlődés megakadt, s jogelméletünkben egymást váltják azok az irányzatok, amelyek eredetét nem a magyar géniuszban, hanem a szűklátókörű, iskolás fogalomtudományban kell keresnünk.”⁶ Amikor pedig végre elérkezett az alkalmazkodás hosszú és sikeres időszak, olyan személyiségek nyújtottak segítő kezet ennek megvalósulásában, mint *Pulszky Ágost, Pikler Gyula, Somló Bódog, Moór Gyula, Horváth Barna*,⁷ vagy *iffj. Szladits Károly*.

Horváth Barna úttörő módon befolyásolta a magyar jogbölcseleti hagyomány alakulását. Hazánkban az 1930-as évektől fogva a neokantiánus irányzat volt jellemző, Horváth fellépésével pedig új irányt vett: megjelent a „(...) neokantiánus és a pragmatikus-empirikus szemléletmód egyidejű érvényesülése és egymásra vonatkoztatása”.⁸ Horváth esetében az életmű megértését nagyban segíti, hogy a jogtudós nekilátott életrajza megírásának - noha sajnálatos az a tény, hogy az írást nem vitte végig, s a kézirat hiányos. Ezért hát abban a kérdésben, hogy miként is került ő kapcsolatba az angol(szász) jogi kultúrával, az optimális választás, amit tehetünk, ha a legautentikusabbnak számító forráshoz, az életrajzhoz nyúlunk.

Horváth számára *Moór Gyula* adott ajánlást, ami hozzájuttatta egy londoni ösztöndíj lehetőségéhez. Az *angliai tanulmányút* okaként az a felismerés is meghúzódott, mely az akkori szellemi elit számára is nyilvánvaló volt: a magyar jogbölcselet német hatás alatt állt, s kívánatos volt, hogy valaki megismertesse a hazai tudományos közzeggel az angol-amerikai irányzatot.⁹ Horváth visszaemlékezéséből megtudhatjuk, hogy 1929 első napjaiban, kemény tél idején indult útnak Londonba. Legtöbb idejét a British Museum könyvtárában töltötte. *Hans Kelsennek* köszönhetően ajánlólevelet kapott *Harold Laski*hoz, akitől sokat tanult az angol jogelmületről, ám nemcsak Laski tanaival ismerkedett meg, hanem részt vett *Hobhouse* és *Ginsberg* előadásain is.¹⁰ Ezek a „személyes és szellemi találkozások” mélyen hatottak rá, igazán intenzíven.¹¹

Az angliai tartózkodás során a könyvtári kutatások révén rengeteg anyagot gyűjtött össze; visszaemlékezése szerint főleg cikkeket és szemléket olvasott, a könyvekkel való

⁵ Vö. Cs. KISS Lajos: Az angol társadalom-és jogelmélet a magyar filozófiai hagyományban. *Világosság*, 2002/10-12. sz. 108-111. o., 108-109. o.

⁶ SZABÓ József: Horváth Barna: Angol jogelmélet. Könyvismertetés. *Magyar Jogi Szemle*, XXVI. évfolyam, 18. sz. 1944. október 15. 519-522. o., 519. o.

⁷ Vö. Cs. KISS Lajos: i. m. 109. o.

⁸ SZABADFALVI József: Angolszász hatások a második világháború előtti magyar jogbölcseleti gondolkodásban. *Állam-és Jogtudomány*, 1999/10. sz. 51-88. o., 72. o.

⁹ Vö. SZABADFALVI József: Vonások és taszítások – Moór Gyula és Horváth Barna kapcsolata. *Magyar Jog*, 1994/11. sz. 654-660. o., 655. o.

¹⁰ Vö. HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány*, 71-73. o.

¹¹ ZSIDAI Ágnes: *A tiszta jogszociológia*. In: Horváth Barna: *Jogszociológia*, ford.: Zsidai Ágnes. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. 11-58. o., 19. o.

ismerkedést Magyarországra való visszatérése idejére tartogatta. A londoni mindennapi élet és a londoni polgárok tanulmányozása mellett érdeklődéssel figyelte a bírósági tárgyalások menetét is (lévén, hogy ezek, vagyis mondhatni, az eljárás valódi megnyilvánulásai igen határozottan magukon hordják az angol jogi kultúra egyes jegyeit), melyet visszaemlékezésében nagyon találóan „sporteseményhez” hasonlított.¹²

Kapcsolata az angolszász világgal hazatérte után sem szakadt meg – ám mindez korántsem úgy történt, ahogyan naiv módon egy laikus el tudná képzelni. Horváth Barnát a hazai egyetemi események kedvezőtlen alakulása és a meg nem értettség okozta kudarc arra kényszerítették, hogy 1949-ben elhagyja Magyarországot. Egy év salzburgi tartózkodás után az Újvilágba ment, de itt sem talált megnyugvást - annak ellenére sem, hogy még az általa nagyra becsült *Roscoe Pound* is eljárt érdekében azért, hogy Horváth megfelelő állást kaphasson. Az amerikai évek alatt sokat publikált, művei túlnyomó része azonban ismertetés és recenzió volt.¹³

A londoni tanulmányútról hazatérve több nagy terjedelmű írásban számolt be az angol(szász) jogi gondolkodás irányairól. E tanulmányok között az alábbi műveket szokás említeni: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája* (1930), *A jog racionalizálása* (1933), *Az utópia értelme* (1939), *Der Sinn der Utopie* (1940), *A jogszociológia útja* (1940).¹⁴ Ezek az írások, ha elvétele és esetleg rejtve is, de mind magukban foglalnak olyan gondolatszálakat, megállapításokat, melyek hozzásegítenek az angol(szász) jogi kultúra megismeréséhez. Az alábbiakban szükségesnek mutatkozik elhelyezni e műveket az életműben, a rövid bemutatás után pedig főműve születésének pillanatához kell visszatekinteni.

A common law ideológiájáról írott tanulmányt¹⁵ egy sorban lehet említeni az Angol jogelmélettel, bár 13 évvel a főmű keletkezése előtt született - erről a művéről még részletesen lesz szó a továbbiakban. A többi említett írást részben a *Jogszociológia* c. művében kifejtettekhez lehet társítani: mind az utópia, mind pedig a racionalizálás gondolata ugyanis ott részletesen tárgyalást nyer, összekapcsolódva a szinoptikus jogelmélettel (ám mindegyikben találni olyan megállapításokat, ami mind-mind hozzásegít majd a precedensprobléma megértéséhez). Ehhez képest valamelyest kilóg a sorból a *Jogszociológia útja* című munka, melynek fő tétele, hogy a haladást nehezebb kimutatni a szociológiában, mint más területen; a problémát *Nicholas Timaseff* és *Georges Gurvitch* munkái alapján járja körül.¹⁶

A rövid tanulmány-ismertetések mellett a legnagyobb figyelmet a már sok ízben említett alkotás, az *Angol jogelmélet* érdemli, mely 1943-ben jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában. Horváth a művön közel tíz évig dolgozott, s célja az volt, hogy bemutassa az angol jogi kultúra sajátosságain túlmenően az angol jogi gondolkodás történetét a skolasztikusoktól kezdve az akkori legújabb irányzatokig.¹⁷ A mű készítési folyamata igen nagy jelentőséggel bír a Horváth-életmű kapcsán, ugyanis ezen időszakra tehető a többi

¹² Vö. HORVÁTH Barna: u.o.

¹³ Vö. ZSIDAI Ágnes: *A tiszta jogszociológia*. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 33. o.

¹⁴ Vö. SZABADFALVI József: *Angolszász hatások a második világháború előtti magyar jogbölcseleti gondolkodásban*, 74. o.

¹⁵ Ld. HORVÁTH Barna: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája*. *Társadalomtudomány*, X. évf. (1930) 87-115. o.

¹⁶ Ld. HORVÁTH Barna: *A jogszociológia útja*. *Társadalomtudomány*, XXI. évfolyam, 1941. 43-73. o.

¹⁷ Vö. SZABADFALVI József: *A magyar jogbölcseleti gondolkodás történetének vázlata*. In: Szabó Miklós (szerk.): *Fejtezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004. 71-92. o., 83. o.

nagy jelentőségű alkotás születése is, úgy, mint a már említett *Jogszociológia (1934)*, vagy *A jogelmélet vázlata (1937)*. Az összefüggés nem véletlen, hiszen tudható, hogy az angol jogi gondolkodás nagy hatást gyakorolt Horváth jogról alkotott koncepciójára, így vélelmezhetően a fő tételei megfogalmazását e kölcsönhatási folyamat orientálta. Érdekesség, hogy a magyar jogbölcselet történetében nem Horváth próbálkozott először azzal, hogy átfogó képet nyújtson az angol jog sajátos világáról; jó fél évszázaddal korábban *Pulszky Ágost* tett erre kísérletet habilitációs értekezésében, amikor is főleg Bacon, Morus Tamás, Hobbes és Locke nézeteinek közvetítésére fókuszált.¹⁸

1944-ben, egy évvel a megjelenés után Horváth egyik szegedi tanítványa, *Szabó József* írt recenziót mestere művéről. A méltató hangvétellő írás kiemeli a mű hézagpótló jellegét és tudományos jelentőségét – s ezek a megállapítások ma is helytállóan bizonyulnak. Azonban „(...) egy könyv nemcsak tárgyára jellemző. Írójára is az. A jelen könyv például az angol jogelméleten kívül megismertet bennünket azzal a *Canossa-úttal* is, amelyen át a szerző tudós egyéniségének fejlődése mai fokáig eljutott.”¹⁹ E gondolathoz híven kell hát szemlélni az Angol jogelméletet.

Mindezek mellett azonban volna még egy munka, amiről érdemes szót ejteni, ha már Horváth angol(szász) vonatkozású művei felvonultatásának szemléltetése megtörtént. Horváth Barnának az 1962 októberében, a bécsi egyetemen tartott előadása (és annak 1963-ban való írásos közlése)²⁰ a következő címet viselte: *Recht und moral in der anglo-amerikanischen Rechtstheorie* (Jog és erkölcs az angol-amerikai jogelméletben). Az előadás ideje eszmei jelentőséggel bír egy bizonyos összefüggésben, ugyanis *Herbert Hart A jog fogalma* c. monográfiája egy esztendővel azelőtt látott napvilágot, Horváth pedig már ekkor felismerte az alkotás jelentőségét és újszerűségét, melyet fent nevezett előadásában elismerő szavakkal illetett.²¹

II. A common law ideológiája és az angol jogi kultúra „értékmérői”

II.1. A kultúráról és a jogi kultúráról általában

Az angol és a kontinentális kultúra különbözősége kiválóan megmutatkozik az angol és a francia kert eltérő vonásaiban. Tudható, hogy az angol és a francia fejlődés mindig ellentétesen működik, s nincs ez másképp a kertépítészetben sem: míg az angol kert szabadon burjánzó, addig a franciák a szigorú formára vágott sövényzetet kedvelik. Az angol kert alkalmazkodik a természet formai szabálytalanságához: itt-ott felbukkannak virágágyások, nélkülözve mindenféle rendszert, a fák és cserjék ligeteket alakítanak ki, máskor pedig nagy gyepfelületek szabadon maradnak. Ezzel szemben a francia kert maga a megtettesült racionális mértani pontosság képe: a fák és bokrok szigorúan megtervezett formát öltenek a szakszerű nyesésnek köszönhetően, a virágok szintén szabályos formákban foglalhatnak

¹⁸ Vö. SZABADFALVI József: Bevezető az angol jogelméletbe és jogi kultúrába (az Angol jogelmélet ismertetése). *Jogtudományi Közlöny*, 2001/11. sz. 491-493. o., 491. és 493. o.

¹⁹ SZABÓ József: i. m. 519. o.

²⁰ Ld. HORVÁTH Barna: *Recht und Moral in der anglo-amerikanischen Rechtstheorie*. *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 1930, 406-422. o.

²¹ Vö. PACZOLAY Péter: A jogállam káprázatától az angol jogelmélet valóságáig Horváth Barna írásaiban. *Jog - Állam - Politika*, 2011/4. sz. 3-20.o., 18. o.

csak helyet, az utak sugár irányúak – a már-már merev látványt némileg enyhítik a nagy (és szimmetrikus pontokon elhelyezett) vízfelületek és szökőkutak.²²

A kontinentális és angolszász világ szembenállása szemléltethető egy további érzékeltes példán keresztül is. *Roger Bacon* és *René Descartes* testesítik meg azt a két pólust, melyeken az angol és kontinentális gondolkodási módszer fő típusai elhelyezhetőek. Mindkettejükben közös, hogy nagy gondossággal vizsgálták a helyes tudományos módszer és megismerés kérdését. *Bacon* arra jutott, hogy „(...) eredményt egyedül a tapasztalathoz történő visszatérés hozhat, magának a természetnek a vallatása, az *indukció*. De nem szabad tervszerűtlenül gyűjtögetni a tényeket, és megfigyeléseket; rendszeresen kell eljárunk.”²³ A baconi megoldás szerint az első lépés tehát a tapasztalás, ezt követi az axiómák leszűrése és ezek segítségével új kísérletek összeállítása. *Descartesban* a racionalizmus atyját tiszteljük, aki nem igazán becsülte az érzéki tapasztalatot, helyette a világos, átlátható, racionális fogalmakkal írta le a helyes megismerési folyamatot. Szóhasználatában a *dedukció* olyan okfejtést jelent, amely megbízható axiómákra támaszkodik és megbízható logikai következtetések láncolatából áll. *Descartes* tehát olyan folyamatot ír le, amely a logika szabályai szerint szükségszerű jellegű bizonyítás vagy állítások levezetését hajtja végre egy vagy több premisszából. Deduktív következtetés esetén a konklúziók már rejtett formában benne vannak a premisszában, s a logika segít abban, hogy ezeket le lehessen vezetni a premisszákból.²⁴

A fentebb említett két példa arra szolgált, hogy megvilágítsa, mennyiben más az angolszász világ, s úgy egyáltalán, az angol gondolkodásmód a kontinentálishoz képest. Az a különös atmoszféra, mely már meg-megmutatkozott és kirajzolódott a példák által, egy olyan egyedülálló közeg, mely csak az angolok sajátja. Abban, hogy miért is így alakult az angol és az attól eltérő kontinentális fejlődés, sok tényező játszott szerepet. Ennek megértését hivatott elősegíteni egy további szempont, mely a kultúra és a jogi kultúra jelenségét írja le; vannak ugyanis olyan kultúra-képző tényezők, melyek az angol fejlődésben dominánsabb szerepet töltenek be, s ezért az angol kultúra és jogi kultúra haladását is képesek voltak más útra terelni.

Talán nem nehéz belátni azt az igazságot, hogy az emberi lények nem képesek kultúra nélkül élni, hisz adott esetben még a túlélést is a civilizáció különféle „produktumai” teszik lehetővé.²⁵ De miben is áll az a kultúra, ami szemlélatomást ilyen mértékben nélkülözhetetlen? A *kultúra* legáltalánosabb megközelítéssel élve valamiféle tudást, intellektuális tapasztalatot jelöl: tetten érhető a szokások, hiedelmek, emberi magatartások, gondolatok, értékek, elvek, ideológiák képében. A kultúra egyrészt öröklött, imígyen a közösségiség hordozója, más oldalról nézve viszont éppen az ember az, aki képes formálni és alakítani.²⁶

Kultúrán tehát általában értékek és értékrendek történelmileg keletkezett áhagyományozódását érthetjük, amely beállítódásként, késztetésként motiválja a társadalmi cselekvéseket, és a hagyománytól való eltérés indoklást kíván. *Pierre Bourdieu* bizonyos értelemben a

²² Vö. BUTTLAR, Adrian von: *Az angolkert – A klasszicizmus és a romantika kertművészete*. Balassi Kiadó, Budapest, 1989. 25-117. o.

²³ STÖRIG, Hans Joachim: *A filozófia világtörténete*. Helikon Kiadó, Budapest, 2008. 242-243. o.

²⁴ *Filozófiai kislexikon*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976. 53. és 57-59. o. Ld. továbbá: KOMORJAI László: Dedukció és intencionalitás. *Világosság*, 2008/2. sz. 47-62. o., 47-52. o.

²⁵ Vö. Karácsony András (szerk.): *Filozófia – társadalomelmélet*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2010. 161. o.

²⁶ Vö. VARGA Csaba: *Jogrendszerek, jogi gondolkodásmódok az európai egységesülés perspektívájában*. Szent István Társulat, Budapest, 2009. 33-34. o.

kultúra problémájának egy ekvivalensét alkotta meg kiváló *habitus* fogalmával, amely jól alkalmazható a jogi kultúra megalapozásához is. Eszerint a habitust adott típusú környezetet alkotó struktúrák termelik ki, tartós beállítottságok, reakciókészségek, hajlandóságok és diszpozíciók rendszereként. A habitus az észleléstől a gondolati feldolgozáson át a cselekvési beállítottságig terjed, ezt a folyamatot fogja át. A társadalmi-jogi körülményekkel ellentétes habitus, ha nem illeszkedik az adott feltételekhez, akkor könnyen a Don Quijote-izmus viselkedése lép fel, ha viszont előremutatón szakít az adott jogi mező struktúráival, mert a cselekvés szabadságfoka túlmutat a fennállón, és ezzel adja egy problémának reális megoldását, akkor nem negatív, hanem pozitív konzekvenciájú fogalom.²⁷

A jogi kultúra az általános kultúrába beágyazottan foglalja el helyét, s az egyes szubkultúrákkal interakcióban van. Feladata, hogy „a mindenkori cselekvő ember és jogi célzatú és jelentőségű objektiválásai közötti bensőségességet, összefüggést, relacionáltságot írja le.”²⁸ A jogi kultúra legfontosabb jellemvonása, hogy sohasem lehet befejezett, hiszen mivel a társadalmi gyakorlat alkotója, így minduntalan aktív szereplőként tűnik fel. El lehet gondolni egy olyan adottságként, amiből az egyes egyén ugyan bármikor kiléphet, de emlékét kitörölhetetlenül magával viszi, ezért aztán megválni tőle nem lehet.²⁹

Mind a kultúra, mind a jogi kultúra tehát történelmileg keletkezett, áhagyományozódott - e tulajdonság viszont nem jelenti azt, hogy változhatatlan lenne. A változás kérdése is némileg árnyalja a kontinentális és angolszász berendezkedés különbségét, hiszen ez utóbbi vonatkozásában a történelem, a történetiség, a hagyomány fokozott hangsúlyt kap: az angol jogban nem tapasztalhatunk olyan úttörő megújulást, mint a kontinensen, hiszen a szigetország a saját jogának folytonosságát hangoztatja már 1189 óta. Ez az összefüggés pedig pontosítja a jogi kultúra kapcsán elmondottakat is.

A tárgyalat két fogalmat utolsó lépésként össze kell kötni egy harmadik jelenséggel, a jogcsalád-fogalommal, melyet René David, az összehasonlító jog jeles művelője dolgozott ki a XX. század második felében, s azóta e terminus beékelődött a jogi szakkifejezések hosszú sorába. A kifejezés az azonos jogtípust leíró hasonlóságokat és különbözőségeket jeleníti meg, vagyis segíti a rendszerben való gondolkodást. David főművében négy jogcsaládot vizsgál meg, mint a modern jog megnyilvánulásait: a római-germán, a *common law*, a szocialista, valamint az ún. vallási-és hagyományos jogrendszerek családját.³⁰ A common law jogcsalád reáltípusa az angol jog, melynek jellemzőit, mint a jogi kultúra sajátos megnyilvánulásait immáron Horváth Barna munkásságán keresztül ismertetjük.

Horváth ugyan nem szentelt kitérőt a kultúra – jogi kultúra – angol jogi kultúra fogalomhármás tisztázásának, de mindenképpen gondolkodásra készítheti az olvasót a *Bevezetés a jogtudományba* c. munkájában található fejezet, mely a „*Jogi kultúra*” címet viseli. Horváth alaptézise, hogy a jogtudomány nem csak tudomány, hanem gyakorlat is (ez, mint majd látni fogjuk, az angolra fokozottan igaz). A jogászai gyakorlat és a jogtudomány különbségének viszonylagos volta a jogi ismeret, a jogi kultúra egységének bizonyítéka. A jogbölcselelő a jogi műveltség kultúrjelentőségét taglalva a következő fő pontokba szedi gondolatait: a különféle jogászai hivatások karakterológiája, a jogászai gondolkodás

²⁷ Itt Szigeti Péter professzor úr egyetemi Jogszociológia előadásának (2014) értelmezésére támaszkodtam, amelyet BOURDIEU, Pierre: *A gyakorlati észjárás* (Napvilág Kiadó, Budapest, 2002. 18-19.o.) c. munkájára hivatkozva adott elő.

²⁸ VARGA Csaba: *Jogrendszerek, jogi gondolkodásmódok az európai egységesülés perspektívájában*, 39-40. o.

²⁹ Vö. VARGA Csaba: u.o.

³⁰ Vö. SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 333-335. o.

sajátosságai, a jogi kultúra haszna, s a jogászat apologetikája. Gondolatmenetének igen hangsúlyos summázatot kreál, ami a következőképpen hangzik: „Aki szembe fordul a jogi kultúrával, végzetes csapást mér az egyetemes kultúrára, mert annak nem a csúcsait tördeli, hanem alapjait borítja fel.”³¹

II.2. *A common law szelleme és az angol jogi kultúra sajátos elemei Horváth műveiben*

Az angol jogi kultúra sajátosságainak megismerésében elsősorban az *Angol jogelmélet* c. mű nyújt segítséget, hiszen az első fejezet éppen ezt a kérdést tárgyalja. E munkát tehát vonatkozási centrumnak vesszük és a további, már említett forráshelyekből kiegészítve rekonstruáljuk a szerző álláspontját.

Horváth a *két legnagyobb jogi kultúra* alatt nem meglepően a *római jogot* és az *angol jogot* értette; rámutatott, hogy míg a római jogot a *ius strictum* és az *aequitas*, addig az angol jogot a *common law* és az *equity* dualizmusa mozgatja. Ahhoz pedig, hogy egy jogi kultúra ilyenképpen kiemelkedő legyen, mint e kettő, nem más szükséges, mint egy közép vagy magas jogi kultúra megvalósulása; ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy minden állás a szakjogászoké kell, hogy legyen, hanem inkább azt, hogy „mindenki rendelkezzen a jogi kultúra elemeivel”³² (akkor is, ha laikus jogászokkal állunk szemben).

Egyrészt hát ebben az összefüggésben rejtőzhet az angol jogi kultúra kiemelkedő volta. Horváth azonban más helyütt további szempontot is megvilágít e kérdésben. Magyarázhatja a kijelentést az a tényező is, hogy angol földön *senki sem áll a jog felett*: sem természeti, sem természetfeletti, sem pedig jogi személy – ezért vált az angol jogi kultúra olyanná, amilyen lett.³³ (Ez a belátás ismét az angol jogi kultúrának a csúcspontját jeleníti meg, ám továbbvisz, mert egy újabb nézőpontot tár fel: elárulja, hogy ez az angol jogi kultúrát kiválóan leíró egyik tétel nem más, mint a jog szupremáciájának tana.)

Az első és legfontosabb, hogy pontosan érzékeljük, milyen is az sajátos atmoszféra, melyben a *common law* kifejlődött és virágzik, hiszen ez a közeg felettebb távol áll mindazon feltételektől, amelyek egy kontinentális jogász számára ismerősnek mutatkoznak. Amit az angol jogelmélet kapcsán meg kell érteni, az voltaképpen egy igen problematikus helyzet: az angol jogelmélet problémája ugyanis nem abban van, amit megírtak, hanem *abban, amit nem írtak meg*. Ebből kifolyólag tehát az angol jogelmélet egy sajátos visszautasító mechanizmust mutat fel mindennemű jogelmélettel szemben. Ez alapján viszont nem szabad kijelenteni, hogy az angol juristának ne lenne jogelmélete. Tény, hogy az angolok sosem kedvelték az olyasféle helyzetet, amikor egy-egy gondolkodó jogfilozófiáját kellett kiindulópontként megjelölni, hiszen alaptételük abban áll, hogy egyetlen egy elmélet sem orientálhatja őket. Amit az angol jurista elfogad, az mindössze annak kijelentése, hogy minden valamire való jogelmélet úgyszólván kifejeződésre jut az angol jogban (*historizmus*) - ami pedig ezt nem képes véghezvinni, az nyilvánvalóan értéktelen. E ponton, a tétel megerősítése érdekében Horváth analógiát von a római jog és az angol jog között: nemcsak angol jogelmélet, de római jogelmélet sincsen. Ez utóbbi azért nem létezik, mert jogrendszerre

³¹ Vö. HORVÁTH Barna: *Bevezetés a jogtudományba* (szerk. Cs. Kiss Lajos). Attraktor, Máriabesnyő, 2015. 59. és 101. o.

³² Vö. HORVÁTH Barna: *Bevezetés a jogtudományba*, 66. és 80. o.

³³ Vö. HORVÁTH Barna: *Jogbölcseleti jegyzetek*. (Összeállította: Tézsla István.) Szent István Társulat Rt., Budapest, 1932. 222. o.

avanzsált, még hozzá a világ egyik legértékesebb és legnagyobb jogrendszerévé. Hasonló a helyzet az angol jogelmélettel, mely teljes pompájában megtalálható magában a common law csodájában.³⁴

Mivel állunk tehát szemben? Adott egyszer az angol jogász historizmusa, ill. egy *irracionalista vonal*, amely tagadja az elméletet. „Bizonyos tehát, hogy az angol jogász irracionalizmusa a historizmusból fakadó szkepszisnek a kifejezése – ez a teoretikus szkepszis pedig voltaképpen az angol jogász tulajdonképpeni filozófiája. (...) A common law ideológiája egy tágabb értelemben vett racionalizmust kapcsol össze egy szűkebb értelemben vett irracionalizmussal: az észbe vetett hitet az elmélet lekicsinylésével.”³⁵ Ez a kijelentés minden bizonnyal idegennek hangzik a kontinentális jogban, hiszen arra utal, hogy a jogelmélet *benne van* magában a jogban. A kontinentális jogász számára további, ebből következő és meglepetésére okot adó ismérve a common law rendszernek, hogy ott magát a jogászatot helyezik az elmélet fölé – és nem fordítva. Innét, a jog bensejéből hozza a jogelméletet a felszínre a juriszprudencia.³⁶

Látható, hogy Horváth megfogalmazása sokkal árnyaltabb, mintha csak azt mondanánk a common law-ra: az nem más, mint Anglia közönséges joga, a „(...) szokásból építkező és az egész országra kiterjedő, bíró alkotta jog(...)”.³⁷ Ilyen és efféle meghatározásokat sok helyütt találhatunk, de a horváthi-hoz hasonló megközelítést nem. Talán ő maga is érzi, hogy az út, amit bejár, nem szokványos, s a fentebbi gondolatok közlése után arra szólít fel, hogy ismerjük meg közelebbről a common law ideológiáját. A megismerés első fázisa annak tisztázása, *mi is hatott a common law kialakulására*. Hét tényező bírt erre döntő hatással: a germán jogintézmények és doktrínák; a feudális jog; a puritanizmus szelleme; a bíróságok és a korona közötti küzdelmek a XVII. században; a XVIII. század politikai eszméi; az amerikai pioneer-szellem; valamint a XIX. századnak az igazságosságra, a jogra és az államra vonatkozó filozófiai nézetei.³⁸

Talán körvonalazódni látszik, miben is áll a common law szellemének lényege, s mitől annyira egzotikus képződmény a kontinentális jogász számára. Ha már többször hangsúlyt kapott az angol és kontinentális jog különbözősége, figyelmet kell szentelni ama legfontosabb kérdésnek is, hogy *ti. miként ragadható meg az angol jogi kultúra sajátossága*, vagyis milyen tényezőkkel bizonyítható egyedülálló volta. Horváth Barna az *Angol jogelméletben nyolc* ilyen *szempontot* emel ki és elemez. A mű első fejezete alkotja e gondolatmenet kifejtését, mely fejezet meglepően rövid, tömör a mű összterjedelméhez képes. Persze, mintegy szabadkozásul, maga is megfogalmazza: nem törekszik arra, hogy teljes, egész képet adjon az angol jogi kultúráról, csupán kiemeli némely lényegi vonását, ami kimondottan hathatott az angol jogelmélet különleges fejlődésmenetére.³⁹

Első helyen említhető mindenekelőtt a *jogfolytonosság*. Az angol jogi emlékezet egésze pontosan 1189-re nyúlik vissza, legmeggyőzőbb bizonyítéka pedig az írott források páratlan teljességének léte. A soron következő tényező a *processzuális jogszemlélet*, mely egyébként önmagában is nagy hatást gyakorolt a horváthi életműre és gondolkodásmódra,

³⁴ Vö. HORVÁTH Barna: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája*, 87-90. o.

³⁵ HORVÁTH Barna: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája*, 90-92. o.

³⁶ Vö. uo.

³⁷ Badó Attila: *Az angol jog vázlatja*. In: Badó Attila - Loss Sándor (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*. Nyitott Könyv, Budapest, 2003, 42-76. o., 45. o.

³⁸ Vö. HORVÁTH Barna: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája*, 96. o.

³⁹ Vö. HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet*, 5. o.

egészen konkrétan a szinoptikus látásmód kialakítására. A jog leglényegesebb része eszerint a bírói eljárás és a gyakorlat, mivel a jog performulákból, writ-ekből fejlődött ki. Az eljárást tekintve ugyanis a writ a kulcs: a per kimenetele csakis akkor lehet sikeres, ha a felperes az adott esetre pontosan illő performát „vásárol”, ettől függ a hatáskör, s a tárgyalási és bizonyítási módok egyaránt. Az egész processzuális szemlélet egyébként a *jogesetre* koncentrált, és arra hívja fel a figyelmet. Horváth a következő sajátosságként kiemeli, hogy a *bírósági szervezet* oly nagy befolyást gyakorolt az állami szervezetrendszerre, hogy ahhoz hasonlóan ment végbe a törvényhozás és a közigazgatás szerveinek kialakítása (mindettől függetlenül persze vannak bizonyos tényezők, melyek mentén a bíróság elhatárolódik a közigazgatás és törvényhozás rendszerétől). A kontinensbeli állapotokhoz képest angol földön a *jogágak különbsége sokkalta rugalmasabb*, ez igaz a közjog-magánjog, alaki jog-anyagi jog, de még a polgári jog-büntetőjog tekintetében is. Mindezek hátterében az alkotmánynak a common lawtól való szoros függősége áll.⁴⁰

A *jogászi hivatás tradíciói* is nagyban hozzájárulnak az angol jogi kultúra jellegzetes képének megjelenítéséhez. A jogászi hivatás szervezete már korán, a XIV. század környékén kialakult, és döntő befolyással bírt a jogfejlődésre, hiszen az angol jog éppen a jogászok munkálkodásának eredményeként keletkezett. A szakjogászi réteg mellett különösen hangsúlyos szerepet tölt be a *laikus jogászat*, a *jury* – Horváth azonban megjegyzi, hogy „(...) utánzása a kontinensen éppoly torzításokhoz vezetett, mint a parlamenté”.⁴¹ Az utolsó kultúra-képző tényezőként a mű a *jog szupremáciájának tanát* nevezi meg, s Albert *venn Dicey* híres formuláját; úgy látja, hogy a jog szupremáciája „(...) valóságos centruma az angol jogi kultúrának és a common law szellemének.”⁴²

III. A precedensek szerepe és jelentősége

Az *Angol jogelmélet* első fejezetében a szerző második helyen említi az *esetjogi szemléletet*, tehát a precedenst, mint kultúra-alakító tényezőt. Horváth Barna és az általa nagyra becsült *Roscoe Pound* egyetértének abban, hogy a precedens doktrínája az egyik legsajátságosabb vonása az angol jognak. (Pound egyébként Horváthtól eltérően nem nyolc, hanem három ilyenféle jellegzetes vonást emel ki *The spirit of the Common Law* c. munkájában.) Érdekes, hogy Horváth nem sok figyelmet szentel a precedens-magyarázatnak, már-már magától értetődő jelenségként kezeli (holott a többi kultúra-alkotó- és formáló elem kapcsán többé-kevésbé találkozhatunk definíciószerű magyarázatokkal). Emiatt és a tisztán látás érdekében talán szükséges megjegyezni, hogy magának a common law-nak a kialakulása a Westminsteri Királyi Bírósághoz köthető, s bíró alkotta jogról⁴³ van szó. A bírói ténykedés fontos vonása az, hogy az angolok nemcsak jogalkalmazó szervként tekintenek a bíróságra, hanem kvázi jogalkotó szervként is – olyannyira, hogy a bírói gyakorlaton kívül szinte nem is létezett jog angol földön.⁴⁴

⁴⁰ Vö. HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet*, 5-12.o.

⁴¹ HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet*, 13. o.

⁴² HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet*, 12-17. o.

⁴³ Ezt persze Horváth is kiemeli a common law ideológiájáról szóló tanulmányban, de mélyebbre nem hatol a fogalomalkotás során.

⁴⁴ Vö. DAVID, René: *Betekintés a jogrendszerek világába*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 306. o.

„(...) az angol jog (...) a *precedens tekintélyéből kialakult történeti képződmény.*”⁴⁵ – írja Horváth. A precedensek uralmának paradox voltát bizonyítja az a tény, hogy kötelező erejük (ti. a felsőbbíróságok határozatainak kötelező ereje) csak 1883-tól vált nyilvánvalóvá. Az esetjogi szemléletből következően a hangsúlyt tehát a jogeset kapja, s az írott jognak éppen az eset lesz a próbaköve, ugyanis jogtétel csak akkor tekinthető valójában jognak, ha a jogesetből vonható le. Ezen a ponton jól körvonalazódik az esetjogi és írottjogi szemlélet különbözősége, mivel ez utóbbi úgy tartja, hogy a tételezett jog már magában élő jognak tekinthető - akár jogalkalmazás nélkül is. Ismét *Poundot* idézi, amikor arra hivatkozik, hogy az írottjogi szabályok közül sajnos sok marad papíron, emiatt más lesz a jog a könyvekben (*law in books*) és más tekinthető jognak a való életben (*law in action*).⁴⁶

A common law bírójának eljárása attól oly sajátos, hogy nem valamiféle jogrendszerbeli szabályt alkalmaz a felmerülő esetre, hanem a *múlt bírói tapasztalatába kapaszkodik* segítségül. „A precedens doktrínája azt mondja, hogy a múlt bírói tapasztalatából vont indukció⁴⁷ útján kell az esetet megítélni, nem pedig a szuverén akarat önkénye által felállított szabályokból vont dedukció által; az ítélet végső alapja ne az önkény, hanem az ész legyen.”⁴⁸ Lényegre törő megfogalmazás ez, gyakorlatilag a *stare decisis* elvének, a precedensszabálynak a kifejeződése (ti. a bírák járjanak el úgy az ítékezés során, ahogyan elődeik is tették, vagyis kövessék a bíró által alkotott szabályokat). A precedens körvonalaz tehát valamiféle *empirizmust*, amit az élet szül, s többek között ez az empirizmus az a vonása az angol jognak, ami azt a római jog riválisává tette. Az empirizmus kapcsán említést kell tenni a *reasoning to case to case* jelenségről, ami szerint, ha már valaki valamit egyszer megoldott, azt nem kell újra felfedezni, hanem egyszerűen alkalmazni kell. Ez azért lehetséges, mert *tapasztalat* van mögötte, ami *történelmileg felhalmozódott* és ami egyben legitimál, *igazol* – ám ezek a gondolatok nem jelennek meg Horváthnál.

Horváth nem mond semmit a precedensek alkalmazásáról, vagy összetevőiről, de rámutat, hogy a *precedensek követése jogelveket hoz a felszínre*, amelyek aztán rendszert alkotnak.⁴⁹ A precedens vonatkozásában éppen ez a momentum a legfontosabb, hiszen az utókor bírái által követett döntések nem a korábbi döntés szolgahű másolását követelik meg a common law bíráitól, hanem az abban rejlő *fő vezérelv követését*. A lényeg tehát, hogy nem maga az egész döntés bír kötelező erővel, hanem a döntés alapját alkotó jogelv, aminek *ratio decidendi* az elnevezése, ám a kifejezés érdekes módon ugyancsak nem szerepel Horváth vonatkozó írásaiban.

A precedens további lényegi ismérvét tükrözi egy újabb összefüggés: a *precedens ok és okozat egyben*. Horváth Barna ugyanis úgy látja: „A jog oka az egyes bírói aktusokban rejlik, amelynek eredője a jog. Viszont maga a jog oka a további bírói aktusok mikénti alakulásának.”⁵⁰ A jog maga pedig egy ésszerű rendszerként gondolható el, s ítélet-ato-

⁴⁵ HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet*, 7. o.

⁴⁶ Vö. HORVÁTH Barna: i. m. 7-8. és 18. o.

⁴⁷ Az idézetben figyelemre ad okot az indukció-dedukció különbségtétele, s akarva-akaratlanul ismét csak hangsúlyozható a jelen fejezet elején tett „kulturális körutazás” az angol és francia kerettől Baconig és Descartes-ig; a két hasonlat az angol jog sajátosságára kívánta felhívni a figyelmet, mely kijelentés és összefüggés helyénvalósága a horváthi idézet kapcsán most már be is bizonyosodott.

⁴⁸ Vö. HORVÁTH Barna: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája*, 95. o.

⁴⁹ Vö. HORVÁTH Barna: *A jog racionalizálása*, 32. o.

⁵⁰ HORVÁTH Barna: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája*, 99. o.

mok sokaságából tevődik össze – tehát a jog nem atom, hanem maga az ítélet tekinthető atomnak, ami „atomszerűen” befolyásolja a jog mikénti alakulását.⁵¹

A jogalkalmazás egyik örökösen felmerülő kérdése a *joghézag léte vagy nemléte*, amiről a jogbölcselet is elmélkedik a precedensek vonatkozásában. Horváth úgy fogalmaz, hogy a common law szelleme határozottan a jog logikai zártsága mellett áll ki (mivel minden potenciális esetre vonatkozó döntés bizony benne rejlik a common lawban, a bíró pedig ezt csak megtalálja), viszont a precedens doktrínája megingatja ezt, ugyanis inkább a hézagelmélet mellett tör lándzsát (éppen azért, mert a jog eredete a precedensszemlélet szerint a bírői döntésben rejlik). Horváth konkretizálja az összefüggést, midőn leszögezi, hogy a common law nem egyszerűen logikailag zárt, hanem inkább *logikailag* túltömött. Ez abban mutatkozik meg, hogy valóban ott „lebegnek a levegőben” a lehetséges válaszok az adott jogkérdésre, ám ugyanazon kérdésre sokszor egészen ellentétes értelmű és kimenetelű döntéseket is találhatunk. Mindezzel voltaképpen az a helyzet áll elő, hogy be kell látni: a jog néhány helyütt szándékosan homályt hagy, „*lágyszépek*” – ahogyan Horváth fogalmaz -, ez pedig arra utal, hogy nem kíván minden egyes kérdést szigorúan szabályozni. Viszont éppen ebben rejlik a common law tökéletessége (ami más vonatkozásban is kiemelt álláspont Horváthnál): a saját tökéletességével szemben is szkeptikus tud lenni.⁵²

A horváthi precedens-elemzés utolsó mozzanataként érdemes elidőzni egy gondolatot, melyet Horváth *Edward Stevens Robinsontól* idéz. Eszerint: „A precedens doktrínája irreális, mert bonyolult esetben mindig lesz olyan precedens, amelytől eltérünk, és olyan, amelyet követünk. Az elejtett precedenst ezáltal tesszük értelmetlenné, hogy nagy részletességgel és tüzetesen vesszük szemügyre, az elfogadott precedenst pedig azáltal tesszük érvényessé, hogy értelmét kiterjesztjük, hogy fedje az esetet.”⁵³ Horváth szerint Robison megállapítása elfogadható, akként, hogy aki ezt elhiszi, az a személy egy *menekülési utópiába* ringatja magát, aki viszont másokkal igyekszik elhitetni, hogy precedenst követ, az *realista jogpolitikát művel*, miáltal egyszersmind új jogelveket kezdeményez és segít a felszínre.⁵⁴ (Itt tehát megint felbukkan a döntés kötőerejét jelentő mag, a jogelv, melyről fentebb volt is már szó.)

Ez tehát mindaz, amit Horváth elénk tár a precedensrendszerrel kapcsolatban. Mindenképpen szembeötlő, hogy az általa alkalmazott megközelítés korántsem tekinthető szokványosnak. Egyrészt mindenképpen említést érdemel az útkor által oly sokszor méltatott *stílus*, mely néhol azt a benyomást kelti, hogy nem is jogbölcseleti értekezést olvasunk, hanem valamiféle szépirodalmi alkotást. A kifejezésmód szépsége ugyanakkor veszélyt is rejt magában, mert sokszor inkább gátolja a tisztánlátást és akadályokat gördít a horváthi álláspont felgöngyölítése elé. Másrészről megjegyzendő, hogy az átadott ismeretanyag is szokatlan „információ-csomagként” áll előttünk, melyet gondosan ki kell bontatnunk, hogy a problémakör megértését realizálni tudjuk – de (ahogyan láttuk is) még ekkor sem biztos, hogy átfogó képet kapunk a vizsgálni kívánt területről.

Érdekesség, hogy Horváthénál hat évvel korábban keletkezett egy alkotás, mely szintén az angol jogot választotta elemzése tárgyának: *iff. Szladits Károly Az angol jog kütfői* című, 1937-ben megjelent munkája. Az előszó e remekművet is egy igazi hiánypótló alkotásként

⁵¹ Vö. HORVÁTH Barna: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája*, 99. o.

⁵² HORVÁTH Barna: *A common law ideológiája és a jogismeret ideológiája*, 101-102. o.

⁵³ HORVÁTH Barna: *Az utópia értelme*, 14. o.

⁵⁴ Vö. HORVÁTH Barna: uo.

tünteti fel, egy olyan írásnak, ami mintegy az angol jogi világ-és gondolkodásmód „prelúdi-umát” vetíti elénk. Szladits sok tekintetben Horváth előtt jár a precedensek ismertetésében, s ami talán legfontosabb ezek közül, hogy tömören összefoglalja a bírósági szervezetrendszerről való információkat, tudniillik *a döntést hozó bíróság szintjétől függ, hogy a döntés rendelkezik-e kötelező erővel vagy sem*. Ebből kitűnik tehát, hogy nem minden bírói döntés rendelkezik kötelező erővel; a felsőbíróság (High Court of Justice, Court of Appeal – e kettő alkotja a Supreme Court of Judicature-t; House of Lords) minden esetben kötelezi az alsó bíróságokat (County Courts, Justice of Peace, Local Courts of Record) és rendszerint a vele egyenlő rangú bíróságot.⁵⁵

Amiben Szladits még ki tudja egészíteni a Horváth által előadottakat, az az, hogy részletesen taglalja a precedensek kötelező erejének terjedelmét. A legfontosabb szabály, hogy nem a döntés egésze köti a bíróságokat, hanem csak az annak alapját képező jogelv – ennek a jogelvnek az elnevezése a *ratio decidendi* (döntési alap). Horváth ugyan utal az ilyen elvek létre, de mint ahogyan megállapítást nyert, konkrétan nem az angol jogi kultúrát tárgyaló művei egyikében teszi ezt, s nem nevezi nevén a jelenséget, csak körülírja.) A magánjogász által hangsúlyozott következő szabály az *obiter dicta*, ami a döntés vezérelvén túlmenő további részeit jelenti, ám ezek nem kötelező jellegűek, csak meggyőző erővel bírnak (kivéve persze, ha az ítélező bíró nagy tekintélye révén döntés-alakítókká lépnek elő, de még ekkor is csak mint meggyőző precedens létezhetnek, s nem mint kötelező erejű precedens). Nem utolsósorban van még egy előírás, ami megköti a bírók kezét: minden bíróságot kötelez a felettes bíróság döntése, tekintet nélkül a döntés helyességére, mindaddig, amíg azt a döntést egy magasabb szintű bíróság vagy maga a törvényhozás hatályon kívül helyezi (*overrule*).⁵⁶

Amit ifj. Szladits 1937-ben leír, az napjainkban is érvényes, így tehát érvényes volt akkor is, amikor Horváth az angol jogi kultúra és gondolkodásmód vizsgálatára adta a fejét. Kérdéses, hogy az általa elmondottak mégis miért nem említik a precedens igen fontos szabályait? A kérdésre többféle válasz is adható. Tudjuk, hogy Horváth Barna a Londonban töltött idő alatt főleg cikkeket, tanulmányokat gyűjtött össze, s rengeteg anyaggal tért haza Magyarországra; az érdemi munkát tehát itthon kezdte el, s csak azzal az anyaggal tudott dolgozni, amit előzetesen összeválogatott. Nyilvánvaló az is, hogy nem részletes, metodológiai leírást kívánt nyújtani az *Angol jogelmélet* c. mű első fejezetében, ill. a common law-s és egyéb tanulmányaiban az angol jogi kultúráról, hanem csak megvillantja azokat a tényezőket, melyek felelősek azért, hogy az angol jog oly sok vonásában eltér a kontinentális jogtól. Ezt figyelembe véve tehát nem is lehet kritikával élni vele szemben.

A másik magyarázat is hozzásegít ahhoz, hogy elfogadjuk a horváthi eredményeket a precedens-vizsgálat területén. Tudva lévő, hogy az *összehasonlító jog*, mint az eltérő jogi kultúrák vizsgálatára szakosodott tudományág a XIX. század második felében alakult ki, azonban csak elszórtan találni olyan összehasonlító munkákat, melyek számot adnak kutatásokról.⁵⁷ Tulajdonképpen az elmúlt ötven-hatvan év jeleníti meg azon időintervallumot, amikor is az összehasonlító jog egy tekintélyes ismeretanyagot magába foglaló tudományterületté vált. „Míg 1950-ben néhány hét alatt el lehetett sajátítani az összehasonlító

⁵⁵ Vö. IFJ. SZLADITS Károly: *Az angol jog kútfejei*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1937. 13-14. o.

⁵⁶ Vö. SZLADITS Károly: i. m. 14-18. o.

⁵⁷ Vö. BADÓ Attila: *Az összehasonlító jog tudományának kialakulása. A klasszifikáció problémái*. In: Badó Attila - Loss Sándor (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*. Nyitott Könyv, Budapest, 2003. 8-19.o., 8. o.

jog angol nyelven rendelkezésre álló szakirodalmát, ma ez már évekbe telne.”⁵⁸ A mai eredményt nagyban köszönhetjük két korszakalkotó jelentőségű munkának: *René David*, valamint *Konrad Zweigert* és *Hein Kötz* elméletének, melyek az 1950-es és az 1970-es években jelentek meg. Ezen összefüggéseket belátva, a Horváth Barna-féle eredmények némiképp az összehasonlító jog *hazai előfutáraként* tűnnek fel.

Talán Horváth sem gondolta volna, hogy a precedensek kérdése milyen nagy hangsúlyt kap évtizedekkel az *Angol jogelmélet* megjelenése után az egyes jogrendszerek közeledése, egymásra hatása miatt. Jelen tanulmánynak nem célja, hogy értékelje az aktuális precedens-kutatásokat, vagy másképpen szólva: a kötelező erejű bírói döntésekkel foglalkozó kutatásokat. Anélkül tehát, hogy itt e kérdéskör aktuális eredményeinek analizálására törekednénk, a kutatások csak egy jellegzetes megfigyelését szükséges kiemelni, ami egyzersmind eszünkbe is juttathatja a Horváth által tett szemléletes megállapításokat is: „(...) ami az angoloknak *ars judicandi*, az nálunk a kontinensen *scientia juris*”.⁵⁹

Összegző gondolatok

A tanulmány – ígéretéhez híven – bemutatta a Horváth-életmű angol jogi kultúrával foglalkozó vizsgálatait, s részletesen a precedens problémájával foglalkozott. Ez utóbbi kérdéskör elemzése során is meg-megfogalmazódott, hogy Horváth Barna írásai nem nyújtanak kerek, egész képet az angol jogi kultúráról és annak értékmérő-és formáló elemeiről, különösképpen a precedensek szerepéről. Ez persze egyik művében sem volt a jogtudós célja, de e mikroszkopikus szintű kis problémakör, amire jelen írás is választ szeretett volna kapni, visszaköszön egy olyan összefüggésben, mely az *Angol jogelmélet* utószavában került rögzítésre. Eszerint „(...) az angol jogelmélet fejlődéstörténetének horváthi elemzéséből nem fogjuk megtudni, hogy mi a jog, csak arról kapunk átfogó, gazdagon dokumentált képet, hogy az angolok (...) mit gondoltak a jogról.”⁶⁰ Ezt a gondolatot nyugodtan rá lehet vetíteni a kultúráképző-tényezőkre, konkrétan a precedens-kérdésre is: a Horváth-művek tanulmányozása révén *igazából* valóban nem értheti meg egy kontinentális jogi kultúrában nevelkedett és annak szárnyai alatt praktizáló jurista, hogy mi is a precedensproblematika valójában, de azt megvilágíthatja, hogy az angolok szemében milyen szereppel bír (s nyilvánvaló, hogy számukra e tárgykör nem igényel részletes magyarázatot). Tény azonban, hogy a precedens-kérdés egzotikus volta mindenkit valósággal megbabonáz, aki valamilyen mértékben kapcsolatba kerül vele; ez történt Horváth Barnával is. S abból, hogy több művében vissza-visszaköszön e téma, valamint abból, hogy az utókort is állandó izgalomban tartja a kérdés, arra lehet következtetni, hogy a precedensrendszer és a jogalkalmazásban visszaköszönő vetületei örökké állandó és kiaknázhatatlan témái a jogelméleti vizsgálódásoknak.

⁵⁸ REIMANN, Mathias: *Az összehasonlító jog fejlődése és hanyatlása a XX. század második felében*. In: Badó Attila - Loss Sándor (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*. Nyitott Könyv, Budapest, 2003. 20-41.o., 21. o.

⁵⁹ VARGA Csaba: *A kontinentális és az angolszász jogi mentalitás jövője az Európai Unióban*. In: *Jura*, 2009/1. szám, 133-142. o., 133. o.

⁶⁰ Cs. Kiss Lajos: *Szabadság és kényszer – Horváth Barna szellemi pályája*. In: Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. Máriabesnyő-Attraktor, 2005. 569-603.o., 603. o.